

Andrzej Maciej ŁUBOWSKI*

PARK CYTADELA W POZNANIU I PTASI PARK W MOSINIE JAKO MIEJSCA PREZENTACJI SZTUKI

Artykuł dotyczy przydatności obszarów zieleni miejskiej do eksponowania dzieł sztuki. Podczas badań naukowych *Dzieło plastyczne w architekturze* przeprowadzanych w Katedrze Rysunku, Malarstwa, Rzeźby i Sztuk Wizualnych, a następnie w Instytucie Architektury Wnętrz i Wzornictwa Przemysłowego Politechniki Poznańskiej badana była relacja dzieł sztuki z różnego rodzaju architekturą, nowoczesną, zabytkową i poprzemysłową. Tym razem zespół badawczy skupił się nad problemami eksponowania dzieł sztuki na obszarach zieleni miejskiej, na przykładzie dwóch parków: Parku Cytadela w Poznaniu i Ptasiego Parku w Mosinie k. Poznania. Przeprowadzono badania dotyczące następujących rodzajów dzieł sztuki: rzeźby plenerowej, instalacji rzeźbiarskiej i eksperymentalnego eksponowania dzieł malarskich w przestrzeni miejskiego parku. Na końcu tekstu autor przedstawia wnioski z przeprowadzonych badań.

Słowa kluczowe: zielenie miejska, park, rzeźba plenerowa, malarstwo

1. WSTĘP

Park Cytadela jest przykładem eksponowania rzeźb plenerowych powstałych pod koniec lat 60. ubiegłego wieku w Parku Pomniku Braterstwa Broni i Przyjaźni Polsko-Radzieckiej stworzonym z inicjatywy Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej [Mulczyński 2011: 271]. Po kilkudniowych walkach w 1945 r. poznańska Cytadela, broniona przez hitlerowców, została zdobyta i w większości zniszczona, a w następnych latach pozostała zabudowa była w dużym stopniu rozebrana, zasilając w cegłę inne budowle [Biesiadka et al. 2006: 34]. W wyniku konkursu pojawiły się w przestrzeni tego parku rzeźby autorstwa rzeźbiarzy polskich i radzieckich, odbywały się plenery, na których powstawały rzeźby w różnych stylistykach, także modernistyczne.

* Politechnika Poznańska, Wydział Architektury, Instytut Architektury Wnętrz i Wzornictwa Przemysłowego. ORCID: 0000-0002-5034-857X.

Praktyka umieszczenia rzeźb w przestrzeni Parku Cytadela była kontynuowana także po uzyskaniu przez Polskę niepodległości, aż do pierwszej dekady XXI w. Właśnie ekspozycja rzeźb w tym parku jest przyczynkiem do przedstawienia tradycyjnego podejścia do eksponowania dzieł rzeźbiarskich oraz skutków wpływu różnych czynników na ich odbiór przez spacerujących po parku i wypoczywających w nim ludzi. Do tych czynników zaliczyć można zmiany polityczne i zmiany tendencji w sztuce, wpływ czasu na nietrwałe materiały, z których zostały wykonane rzeźby, oraz niefortunne umieszczenie rzeźb w przestrzeni parku.

Ptasi Park w Mosinie jest drugim obszarem zieleni miejskiej, o wiele skromniejszym, znajdującym się pomiędzy Dworcem Kolejowym a Mosińskim Ośrodkiem Kultury, który został przez zespół badawczy poddany badaniom jako miejsce eksponowania malarstwa. Inicjatywa artysty plastyka Artura Kłosińskiego z Mosińskiego Ośrodka Kultury stworzenia galerii bez ścian wśród dużych drzew powstała jako eksperyment uaktywnienia tego obszaru zieleni miejskiej, będącego przedmiotem troski władz miasta oraz mieszkańców Mosiny. Pierwsza wystawa odbyła się 13.08.2021 r., a organizatorem tego wydarzenia był Mosiński Ośrodek Kultury. Autorem prac malarskich przedstawionych na wystawie był kierownik zespołu badawczego zadania *Dzieło plastyczne w architekturze* i autor niniejszego artykułu. Przyjął on zaproszenie do tego przedsięwzięcia, ponieważ stwierdził, że badania przeprowadzone podczas realizacji tej ekspozycji będą uzupełnieniem dotychczasowych badań w ramach kontynuowanego etapowo zadania badawczego *Dzieło plastyczne w architekturze*.

2. SYNTETYCZNY RYS HISTORYCZNY DOTYCZĄCY TERENU PARKU CYTADELA

W średniowieczu na Wzgórzu Winiarskim nieopodal Poznania istniała wieś książęca, która dostarczała księciu i jego załodze wino z uprawianej tam winorośli. Wieś ta rozciągała się od rzeki Warty na wschodzie do granic Naramowic, Piątkowa i Sołacza na północy i zachodzie [Wiesiołkowski 2011: 36-39]. W 1793 r. miasto zostało zajęte przez wojska pruskie, Poznań znalazł się w obszarze Prus [Biesiadka et al. 2006: 18], a w 1815 r. został stolicą Wielkiego Księstwa Poznańskiego [Biesiadka et al. 2006: 20]. Znaczenie strategiczne miasta położonego na drodze pomiędzy Warszawą a Berlinem spowodowało chęć uczynienia z Poznania twierdzy, głównie dla utwierdzenia niemieckiej władzy na tym terenie wobec Polaków oraz w obawie przed rosyjskim atakiem. Miasto zostało otoczone pierścieniem fortyfikacji z głównym elementem, Fortem Winiary [Wojciechowski 2011: 77]. Szczegółowy projekt autorstwa majora Johanna von Brese powstał 23 marca 1828 r. [Biesiadka et al. 2006: 20]. Prace ziemne przy budowie Fortu Winiary rozpoczęto 23 czerwca 1828 r. Pracami przy budowie fortu kierował kapitan Moritz von

Prittwitz. W wyniku budowy fortu wieś Winiary wraz z folwarkiem Bonin została przeniesiona ze Wzgórza na północ do granic Sołacza [Biesiadka et al. 2006: 22-23]. Ta potężna fortyfikacja zajęła obszar powyżej 1 km², na dziedzińcu Cytadeli zmieściłby się cały średniowieczny Poznań. Górujący Fort na wzgórzu robił duże wrażenie i nawiązywał do średniowiecznych zamków, posiadał interesującą architekturę docenioną przez wizytującego budowę fortu najwybitniejszego pruskiego architekta Karla Friedricha Schinkla (1781-1841) [Biesiadka et al. 2006: 23]. Obiekty fortyfikacji otaczające Poznań były przez wiele lat modyfikowane oraz rozbierane, głównie z powodu nieprzydatności wynikającej z rozwoju sposobów prowadzenia działań wojskowych [Biesiadka et al. 2006: 32]. Po I wojnie światowej, 28 grudnia 1918 r., w czasie powstania wielkopolskiego, po krótkich negocjacjach z Niemcami Polacy wprowadzili kompanię powstańczą do Fortu i zmuszono 800-osobową załogę do kapitulacji oraz przejęcia sprzętu łączności, tajnych dokumentów i planów technicznych urządzeń przez powstańców. W okresie międzywojennym w Forcie Winiary stacjonował 7. Batalion Telegraficzny. W 1921 r. radiostację na Cytadeli udostępniono Ministerstwu Poczty i Telegrafów, a od 1934 r. jej współużytkownikiem była poznańska stacja Polskiego Radia [Karwat 2006: 141-145]. Fort Winiary do 1945 r. nigdy nie został użyty, dopiero w lutym tego roku wojsko niemieckie broniło się w nim przez pięć dni podczas wyzwolenia Poznania przez wojska radzieckie [Karalus, Krzyżaniak 2011: 178-195]. Pruskie fortyfikacje z XIX w. nie miały szans wobec broni z pierwszej połowy XX w. i musiały ulec. Trochę szkoda, że ocalone po wojnie elementy fortyfikacji zostały zlikwidowane, ale czasy nie sprzyjały ich zachowaniu. Dzisiaj miałyby wartość edukacyjną dotyczącą architektury i historii wojskowości, wzbogacającą ofertę powstałego na tym terenie parku.

Po wojnie tereny wewnętrzne Cytadeli i pozostałości po jej obrzeżach objął park, który mieści się na terenie mającym bogatą historię związaną z ważnymi wydarzeniami politycznymi i historycznymi dla miasta Poznania i całej Polski.

3. FENOMEN MOSINY

Mosina leży 22 km na północ od Poznania. Pierwsza wzmianka o tym mieście jest udokumentowana w 1247 r., kiedy Wielkopolską władali Przemysław I z bratem Bolesławem Pobożnym. Była to jeszcze wtedy mała wieś. Prawa miejskie nabyła w 1302 r. W 1429 r. król Polski Władysław Jagiełło nadał miastu prawo magdeburskie potwierdzone przez następnych władców. Na przełomie 1659 i 1660 r. przebywał w mieście Stefan Czarniecki wraz z wojskiem, powracając z Danii. W 1793 r. Mosina, licząca 419 mieszkańców, została włączona w ramach zaboru do Prus. Napoleon Bonaparte gościł trzy razy w tym mieście w latach 1807-1812. W czasie Wiosny Ludów w 1848 r. powstańcy stawili czoła pruskim zaborcom i ogłosili 3 maja niepodległość Rzeczypospolitej Polskiej nazwanej także Rzeczpospolitą

Mosińską, zostali jednak po pięciu dniach pokonani. W 1856 r. ukończono linię kolejową przechodzącą przez Mosinę. W 1918 r., w czasie powstania wielkopolskiego, po zaciętych walkach, powstańcy opanowali miasto wraz z przyległymi terenami. W okresie międzywojennym miasto dynamicznie się rozwijało, powstały liczne zakłady dające mieszkańcom pracę, działało wielu rzemieślników, sporo sklepów, hoteli oraz trzy szkoły.

Wojska hitlerowskie przejęły miasto 9 września 1939 r. Rozpoczęto aresztowania mieszkańców uważanych za zagrożających Niemcom. 20 października, pokazowo, publicznie rozstrzelano 15 osób na rynku. Wysiedlono 225 mieszkańców, 513 wysłano do obozów zagłady. Między 1940 a 1943 r. Niemcy mordowali Polaków w okolicznych lasach. Na terenie Mosiny działały grupy Armii Krajowej, Szarych Szeregów, Związku Walki Zbrojnej oraz Związku Odwetu. 25 stycznia 1945 r. miasto zostało wyzwolone przez Armię Czerwoną. Obecnie Mosina liczy ok. 14 000 mieszkańców [Gmina Mosina... 2021].

Fenomenem tego przecież niewielkiego miasta jest to, że zamieszkało tutaj wielu artystów, w tym pedagogów Akademii Sztuk Pięknych, obecnie Uniwersytetu Artystycznego im. Magdaleny Abakanowicz w Poznaniu; są wśród nich profesoremie tytularni. Z inicjatywy dwóch z nich powstała w 1993 r. Galeria Miejska w Mosinie, usytuowana w budynku bóżnicy żydowskiej wybudowanej ok. 1876 r. Inicjatorami byli zamieszkali w Mosinie artyści-pedagodzy: prof. Bogdan Wegner, ówczesny prorektor Uczelni, i prof. Jacek Strzelecki. W tej samej bóżnicy na piętrze mieści się Izba Muzealna z eksponatami i dokumentami z historii Mosiny. Galeria Miejska w 2018 r. zmieniła nazwę na Galeria Sztuki w Mosinie. Podczas przeszło 25-letniej działalności odbyło się prawie 300 profesjonalnych wystaw sztuki powstałych w różnych dziedzinach, prezentujących artystów różnych pokoleń, w tym także zagranicznych [Strzelecka 2019]. Działalność ta może być przykładem, jak należy dążyć do równego dostępu do kultury i niwelowania różnic pomiędzy metropoliami a tzw. prowincją. W mieście znajduje się także powstały w 1971 r. Mosiński Ośrodek Kultury. Galeria początkowo mu podlegała, a od 2018 r. podlega starostwu powiatowemu. Powstała cicha rywalizacja, która owocuje zaangażowaniem się Ośrodka w nowe działania. Progresywny artysta multimedialny Artur Kłosiński podejmuje się jako kurator organizacji działań w przestrzeni miasta. To on wymyślił wystawy malarstwa w Ptasim Parku.

4. GENEZA POWSTANIA RZEŹB PLENEROWYCH W PARKU CYTADELA

Park Cykadała w Poznaniu zajmuje ok. 100 hektarów powierzchni. Powstał on w obecnym kształcie w latach 1963-1970 z inicjatywy TPPR pod nazwą Park-Pomnik Braterstwa Broni i Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Został utworzony w czynie

społecznym w celu propagandowego podkreślenia w nim udziału narodu polskiego, z pogwałceniem układu Fortu Winiary, mimo wpisania zespołu w 1966 r. do rejestru zabytków. Obecnie od południowej strony znajdują się cmentarze: Garnizony, Św. Wojciecha, Żołnierzy Radzieckich, Prawosławny, Wspólnoty Brytyjskiej. Na tym obszarze znajduje się wiele pomników, które w tych rozważaniach nie są brane uwagę. Zespół zainteresował się rzeźbą plenerową. Rzeźby takie zostały umiejscowione w części rekreacyjnej Parku, oddzielonej aleją Republik, ponieważ problem przemieszania cmentarzy z terenami rekreacyjnymi budziłby kontrowersje [Kodym-Kozaczko 2011: 221]. Na obszarze Parku Cytadela istnieje jeszcze wiele różnych obiektów, takich jak np. Muzeum Uzbrojenia, Muzeum Armii Poznań, pozostałości fortu, place zabaw, siłownia, tor saneczkowy, amfiteatr, Młodzieżowy Dom Kultury, rosarium, ogrody tematyczne. Istnieją miejsca mniej uczęszczane przez człowieka z bogatą rzeźbą terenu, gdzie znajduje schronienie wiele chronionych ssaków, ptaków, płazów, gadów i owadów. Park Cytadela powstał w wyniku wielu wydarzeń historycznych oraz za tym idących przeobrażeń Wzgórza Winiarskiego. Problematyka ta jest wnikliwie opisana i udokumentowana w literaturze. Zespół badawczy zadania *Dzieło plastyczne w architekturze – etap IV* skupił się głównie na eksponowanych dziełach sztuki w przestrzeni o charakterze rekreacyjnym powstałego parku. Pierwszą rzeźbą plenerową, która stanęła w 1968 r. w Parku, była praca *Ptaki* autorstwa Jerzego Sobocińskiego umieszczona w stawie ogrodu wodnego zbudowanym przy alei Republik. Następnie z inicjatywy Prezydium Rady Narodowej i innych instytucji zostały zorganizowane Poznańskie Spotkania Rzeźbiarskie. Pierwszy etap konkursu odbył się 24 i 25 września 1969 r. z udziałem ponad 50 rzeźbiarzy. Twórcy mieli do dyspozycji 50 km dróg spacerowych. Do projektu włączono Pomnik Bohaterów z 1945 r., od którego prowadziły monumentalne schody. Stanowił on centralny akcent parku, od niego rozchodziły się główne aleje. Najważniejsza z nich to aleja Republik, obiegająca całe założenie. Przecinały ją aleja Cytadelowców i aleja Braterstwa Broni. Całość uzupełniała sieć krętych ścieżek spacerowych.

W styczniu 1969 r. projekty i modele rzeźb zostały zaprezentowane na wystawie w Galerii ZPAP w Biurze Wystaw Artystycznych „Arsenał” w Poznaniu. Były to projekty 51 artystów z Poznania (31), z Warszawy (10), z Krakowa (5), z Gdańska (2), z Zielonej Góry (2), z Koszalina (1), ze Związku Radzieckiego (2). Do realizacji w latach 1969-1970 przyjęto 31 rzeźb, w tym 18 z Poznania, w plenerze zorganizowanym na terenie parku uczestniczyło 24 rzeźbiarzy. Większość rzeźb ukończono podczas pleneru w 1969 r., resztę jesienią 1970 r.

Po uzyskaniu niepodległości i zmianie ustroju nadano parkowi nazwę Park Cytadela i w pierwszej dekadzie XXI w. w wyniku inicjatyw oddolnych prof. Jarosława Maszewskiego w 2002 r. powstała instalacja rzeźbiarska *Nierozpoznani* Magdaleny Abakanowicz [Niziołek 2011: 297] oraz dwie rzeźby z inicjatywy Wielkopolskiego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych *Żalki* Krzysztofa Sołowieja w 2007 r. i *Ziarno. Epitafium życia* (rys. 4) w 2009 r. autorstwa Andrzeja Banachowicza [Mulczyński 2011: 271-292].

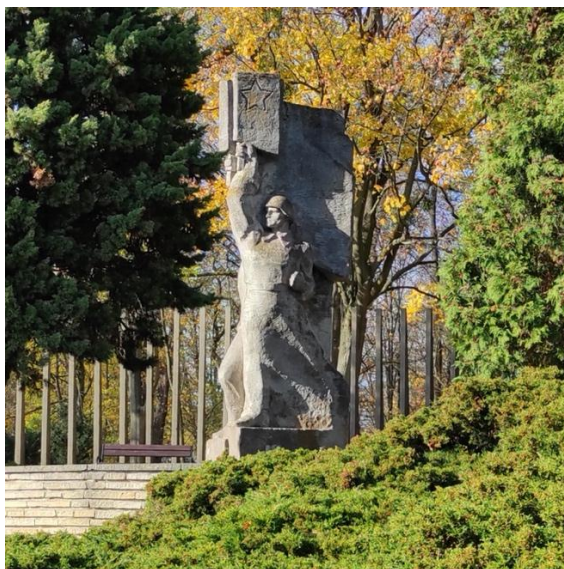
5. RELACJA RZEŹB PLENEROWYCH Z OTOCZENIEM

Rozważania niniejszego artykułu dotyczą obecnego stanu rzeźb plenerowych w Parku Cytadela i zastanowienia się nad problemami związanymi z oddziaływaniem na dzisiejszego odbiorcę tych dzieł pod względem artystycznym, estetycznym i ich relacji z architekturą krajobrazu. Umiejscowienie rzeźb plenerowych wśród terenów zieleni w parku ma sens, kiedy dzieła rzeźbiarskie są umiejscowione w relacji z otoczeniem i je dopełniają, są dominantami we wnętrzach parkowych i ogrodowych. Ważne są ich wielkość, charakter oraz użyty materiał do ich realizacji. Jest to więc problem przemyślenia i precyzyjnego zaprojektowania obiektu i oczywiście intuicyjnego wyczucia. Można się tutaj powołać na zdanie inicjatora powstania instalacji rzeźbiarskiej *Nierozpoznani* Magdaleny Abakanowicz, zmarłego przedwcześnie w 2003 r. prof. Jarosława Maszewskiego: „Myślę, że byłoby wspaniale, gdyby Cytadela została parkiem rzeźby”. Dodał też, że nie może to polegać na dowolnym ustawianiu rzeźb i tworzeniu swego rodzaju rzeźbiarskiego zoo, tylko na jak najlepszym wpisaniu ich w to miejsce [Niziołek 2011: 310]. Odbiegając od wartości artystycznych, wiele rzeźb z okresu realnego socjalizmu powstałych pod koniec lat 60. jest ustawionych przypadkowo i zrealizowanych ze złej jakości betonu, co podkreśla siermiężność tamtych czasów. Stylistyka rzeźb powstałych w latach 60. jest zbieżna z tendencjami w sztuce tamtych lat, przemianami w sztuce polskiej, ekspresyjnej i geometrycznej deformacji, abstrakcjonizmu, neokonstruktywizmu i stylizacji formalnej. Właściwie tylko jedna rzeźba *Braterstwo broni* autorstwa rzeźbiarza radzieckiego Dymitra Sowy (rys. 1) powstała w stylistyce patetycznego socrealizmu. Nie wszystkie prace wytrzymały próbę czasu, zwłaszcza te stylizowane stały się naiwnymi dekoracyjnymi gadżetami, co w połączeniu z degradacją użytego materiału nie daje pozytywnego oddziaływania. Zmieniły się tendencje w sztuce i trzeba pomyśleć, czy nie należy co jakiś czas zmieniać rzeźby w Parku. Te, które od początku były niedobre [Wilkowa 1987: 108] lub nie wytrzymały próby czasu, oraz te, które stały się nieaktualne ideologicznie, jeżeli jest to możliwe z powodu ich konstrukcji, można by umieścić z szacunkiem w innym miejscu dostępnym dla specjalistów, natomiast stworzyć rzeczywiście autentyczny park rzeźby z wpisanymi w otoczenie obiektami, przy współdziałaniu architektów krajobrazu. Problem roślinności też jest ważny, obecnie wiele rzeźb jest zarośniętych roślinnością i monitorowanie stanu roślinności w pobliżu rzeźb, mającego wpływ na odbiór tych dzieł, powinno być stałe i efektywne. Jeżeli rzeźby z różnych przyczyn stanowią dysonans w krajobrazie parku, to lepiej, gdy ich tam nie będzie. Park Cytadela jest odwiedzany przez wielu mieszkańców naszego miasta, jest położony blisko centrum Poznania, odbywają się tutaj różne imprezy i wypoczywa wielu mieszkańców stolicy Wielkopolski. Jest rzeczą istotną, aby przychodzący do parku ludzie stykali się z dobrą, sprawdzoną sztuką i kształtowali sobie dobry gust. Przykładową rzeźbą

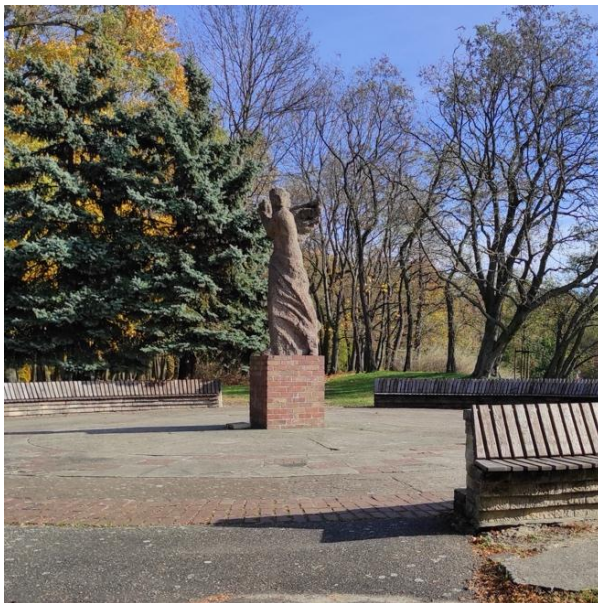
sensownie wpisana w przestrzeń parku jest *Nike* autorstwa Bazylego Wojtowicza (rys. 2), umieszczona w opracowanym architektonicznie otoczeniu.

Z inną świadomością niż większość rzeźbiarzy z lat 60. przystąpiła już w niepodległej Polsce w 2002 r. do realizacji swojej instalacji rzeźbiarskiej *Nierozpoznani* Magdalena Abakanowicz (rys. 8-9), składającej się ze 112 żeliwnych uproszczonych postaci bez głów, spatynowanych w naturalny sposób przez rdzę [Niziołek 2011: 304-305]. Postacie te przy odlewaniu zostały na powierzchni zindywidualizowane i ustawione na betonowej płycie w odpowiednim wybranym przez artystkę układzie. Realizacja instalacji została zlokalizowana na przestrzennej łące pomiędzy rzędami drzew przy otaczających je alejach. Dla Magdaleny Abakanowicz jej rzeźba ma być sztuką, nie ma być dekoracją ogrodu. Tutaj natura ma coś do powiedzenia – artystkę intrygowała dzikość parku, jego przestrzeń, gdzie może dokonać się przeistoczenie rzeźby z obiektu oglądu w przestrzeń kontemplacji [Niziołek 2011: 302]. Ważnym problemem było dla niej stawanie się widza częścią jedności budowaną przez sztukę i naturę poprzez współistnienie. Swoista ekspresja uruchamiająca emocje szczególnie nasila się, gdy widz jest blisko tych postaci, chodzi między nimi i następuje interakcja i wciągnięcie go w obręb oddziaływania dzieła jako jego części.

Szkoda, że żeliwne postacie mające wysokość 2,20 m nie zostały odlane jako większe, tak jak do realizacji instalacji *Agora* w Grand Parku w Chicago [Niziołek 2011: 311] w 2006 r. Instalacja w Parku Cytadela widoczna ze znacznej odległości jest obojętna wizualnie. Może jest to pole dla architekta krajobrazu w stworzeniu odpowiedniego wnętrza parkowego. Instalacja *Nierozpoznani*, chociaż kontrowersyjna w odbiorze dla przeciętnego odbiorcy, intryguje i przyciąga spacerowiczów fotografujących się wraz z dziećmi przy tych ekspresyjnych bezgłowych postaciach.

Rys. 1. Dymitr Sowa, *Braterstwo broni*, cement, odlew, 1969, fot. z 2021 r.

Rys. 2. Bazyl Wojtowicz, *Nike*, beton barwiony, cegła, 1969-1970, fot. z 2021 r.

Rys. 3. Anna Rodzińska-Iwańska, *Zwierzę*, beton kolorowy, 1969 r., fot. z 2021 r.

Rys. 4. Andrzej Banachowicz, *Ziarno. Epitafium życia*, granit, piaskowiec, ceramika, 2009 r., fot. z 2021 r.

Rys. 5. Andrzej Pukacki, *Kompozycja*, metal, rzeźba niekompletna, obsadzona krzewami, 1970, fot. z 2021 r.

Rys. 6. Józef Kaliszan, *Zryw*, trawertyn, 1969 r., fot. z 2021 r.

Rys. 7. Antoni Szulc, *Kompozycja*, beton, 1969 r., fot. z 2021 r.

Rys. 8. Tadeusz Dobosz, *Don Kichot*, beton, rzeźba niekompletna, przez ubytki widać zbrojenie, 1969 r., fot. z 2021 r.

Rys. 9. Magdalena Abakanowicz, *Nierozpoznani*, instalacja z odlewów żeliwnych, betonowa płyta, 2002 r., fot. z 2021 r. [fot. Krzysztof Ślachciak]

Rys. 10. Magdalena Abakanowicz, *Nierozpoznani*, inne ujęcie [fot. Krzysztof Ślachciak]

Tab. 1. Spis rzeźb plenerowych na terenie Parku Cytadela z uwzględnieniem materiału wykonania

Lp.	Autor	Tytuł	Rok powstania	Materiał wykonania
1.	Magdalena Abakanowicz	<i>Nierozpoznani</i>	2002	żeliwo
2.	Jan Bakalarczyk	<i>Gimnastyczka</i>	1969	beton
3.	Andrzej Banachowicz	<i>Ziarno. Epitafium życia</i>	2009	granit, piaskowiec, ceramika
4.	Marian Banasiewicz	<i>Pion</i>	1969	beton kolorowy
5.	Julian Boss-Gosławski	<i>Zwycięstwo</i>	1969	metal
6.	Tadeusz Dobosz	<i>Don Kichot</i> (niekompletna z ubytkami)	1969	beton
7.	Jan Maria Jakub	<i>Saperzy</i>	1970	piaskowiec szydłowiecki
8.	Bernardyna Jaskólska-Mnichowska	<i>Ryby</i> (niezachowane)	1969	ceramika
9.	Józef Kaliszan	<i>Zryw</i>	1969	trawertyn
10.	Benedykt Kasznia	<i>Rodzina</i>	1969	beton
11.	Józef Kopczyński	<i>Maszkarony</i>	1969	piaskowiec pińczowski
12.	Józef Murlewski	<i>Skrzypaczka</i>	1969	beton barwiony

13.	Andrzej Pukacki	<i>Kompozycja</i> (niekompletna)	1970	metal
14.	Anna Rodzińska-Iwańska	<i>Zwierzę</i>	1969	beton kolorowy
15.	Jerzy Sobociński	<i>Ptaki</i>	1968	beton kolorowy
16.	Jerzy Sobociński	<i>Skrzydlaty</i>	1969	beton barwiony
17.	Krzysztof Sołowiej	<i>Żalki</i>	2006	żeliwo
18.	Dymitr Sowa	<i>Braterstwo broni</i>	1969	cement, odlew
19.	Metody Sowa	<i>Wyścig</i>	1969	piaskowiec szydłowiecki
20.	Delfina Szczerbal	<i>Dziewczynka z kwiatkiem</i> (niezachowana)	1969	klinkier
21.	Michał Szostak-Gąsienica	<i>Róża</i>	1969	piaskowiec
22.	Antoni Szulc	<i>Kompozycja</i>	1969	beton
23.	Roman Tarkowski	<i>Niedziela</i>	1969	beton
24.	Wacław Twarowski	<i>Kosmonauta</i> (niekompletna)	1970	metal
25.	Irena Woch	<i>Zakochani</i>	1970	sztuczny kamień
26.	Bazyli Wojtowicz	<i>Nike</i>	1969	beton barwiony
27.	Czesław Woźniak	<i>Piast i Rzepicha</i>	1969	beton
28.	Luba Żukowa	<i>Płaczący kamień</i>	1969	piaskowiec
29.	Jan Żok	<i>Macierzyństwo</i> (przeniesiona z innego miejsca)	przed 1969	beton

Z nietrwałego betonu wykonano 13 rzeźb, nie zachowały się rzeźby z ceramiki i klinkieru, dwie rzeźby z metalu są niekompletne.

6. EKSPERYMENTALNE PREZENTACJE MALARSTWA W PTASIM PARKU W MOSINIE

Ptasi Park w Mosinie jest usytuowany niedaleko dworca kolejowego oraz Mosińskiego Ośrodka Kultury, jego użytkowy kształt ma formę nieregularnego pięciokąta z przebiegającą skośnie ścieżką spacerową łączącą ul. Dworcową z ul. Kolejową, ulice te przylegają od Parku. Obszar parku jest porośnięty trawą oraz dużymi drzewami, znajdują się w nim obiekty małej architektury, takie jak tężnia solankowa, plac zabaw dla dzieci, siłownia i inne. Wyposażenie parku nie cieszy się powodzeniem: tężnia nie może działać z powodu przepisów przeciwpożarowych, urządzenia siłowni są uważane za niestabilne, zdarzały się dewastacje. Niezadawalająca opinia mieszkańców wywołała dyskusję w 2019 r. nad zagospodarowaniem

tego miejsca. Oczywiście te wszystkie kłopoty nie mają wpływu na wykorzystanie tego terenu zieleni miejskiej do zorganizowania cyklu wystaw *Nowe formy ekspozycji* organizowanych przez Mosiński Ośrodek Kultury. Pierwszą wystawą z tego cyklu była wystawa malarstwa pt. *Turyści* autorstwa Andrzeja Macieja Łubowskiego, zorganizowana w ramach obchodów rocznicy bitwy warszawskiej z 1920 r. trwających przez cały weekend i obfitujących w wiele imprez, w tym także kulturalnych. Otwarcie wystawy odbyło się 13.08.2021 r., z powodu miejsca ekspozycji trwała ona jeden dzień [Mosiński Ośrodek Kultury 2021]. Ten sposób ekspozycji wymyślił kurator Artur Kłosiński, artysta multimedialny zamieszkały w Mosinie. Obrazy olejne, sześć sztuk o formatach 100 × 120 cm z serii *Turyści*, zostały powieszone pojedynczo na drzewach przy pomocy specjalnie przygotowanych obejm, nieinwazyjnych dla substancji biologicznej drzew. W ten sam sposób zawieszono zostały małe obrazy o formatach 30 × 30 cm z serii *Przy oknie*, 15 sztuk, po trzy na drzewie. Seria *Turyści* zapoczątkowana została w 2020 r. w czasie lockdownu, po pojawieniu się w Polsce pandemii spowodowanej wirusem COVID-19. Właśnie wtedy została zamknięta dla zwiedzających wystawa prac artysty pt. *Obiekty i obrazy* w Galerii Test w Warszawie, na której autor pokazał m.in. serie prac *Okna* (120 × 100 cm) i *Przy oknie* (30 × 30 cm), w których przedstawił postacie w zaciemnionych pomieszczeniach na tle okna przedstawiającego świetlisty pejzaż. Obrazy te traktujące o egzystencji ludzkiej zaczęły nabierać treści dotyczących sytuacji pandemicznej i były odbierane jako odnoszące się do zamknięcia. Podczas lockdownu autor poczuł, jak ważne stały się relacje międzyludzkie i kontakt z innymi ludźmi w swobodnych sytuacjach codzienności. Zaczął więc malować serię obrazów przedstawiających większe grupy ludzi. Pierwszy był obraz pt. *Plaża*. Kiedy zostały już zniesione surowe obostrzenia, kontynuował tę serię, którą nazwał *Turyści*. Prace z tych serii łączą pewne wspólne cechy. Są one oparte na fotografii i są namalowane na płótnie, w technice malarstwa olejnego. Widzenie fotograficzne jest zakorzenione w świadomości współczesnych ludzi, gwałtowny postęp technologiczny spowodował, że prawie wszyscy ludzie łącznie z dziećmi posiadają aparaty fotograficzne, o dobrych parametrach, w telefonach komórkowych. Wykonując zdjęcia, autor robił coś bardzo powszechnego, był taki jak wszyscy, w pewnym zakresie anonimowy. Natomiast idea obrazu malarskiego zawarta w tych pracach jest dla autora ważna, ponieważ przywołuje konotacje związane z kulturą na przestrzeni wieków oraz pomaga przetransponować fotografię na obraz malarski z zakodowaną w nim wrażliwością autora.

Ptasi Park jest niewielkim terenem zieleni miejskiej bez podziału na wnętrza parkowe, porośnięty wysokimi drzewami ze ścieżką spacerową, prawdopodobnie wytyczoną przez osoby skracające sobie drogę. Ścieżka ta dzieli cały teren na dwie części. Wykorzystanie Parku w ramach cyklu *Nowych form ekspozycji* jest w głównej mierze ukierunkowane na niekonwencjonalne zderzenie obrazów malarskich z miejscem ekspozycji w postaci galerii bez ścian, gdzie miejscem zawieszenia obrazów są pnie drzew. Istotne jest też usytuowanie obrazów po dwóch stronach ścieżki z możliwością zetknięcia się spacerowiczów lub rowerzystów z nieoczekiwaną

sytuacją zauważoną na drzewach. Otwarcie wystawy odbyło się przy współudziale zaproszonych gości i przypadkowo przechodzących osób. Był pogodny sierpniowy dzień, ludzie pojawili się z dziećmi, były też starsze osoby oraz rowerzyści, którzy przejeżdżając, zatrzymywali się lub zawracali, by przyjrzeć się umocowanym na drzewach obrazom. Byli także seniorzy z chodzikiemami rehabilitacyjnymi. Prezentowane obrazy namalowane w konwencji realizmu fotograficznego są wyraziste i z tego powodu czytelne również z większej odległości. Dwa z nich pokazują grupę ludzi na plaży. Obrazy *Plaża I* i *Plaża II* są namalowane w zimie 2020 r., były reakcją na potrzebę normalnych kontaktów międzyludzkich odebranych przez lockdown. Stąd pojawiło się wiele postaci namalowanych pod światło na tle nasłonecznionej plaży i wody. Można powiedzieć, że traktowały o tęsknocie za tym, czego wtedy nie było. Obrazy *Promenada I* i *Promenada II*, *Turyści I* i *Turyści II* zostały namalowane w 2021 r., przedstawiają grupy ludzi w pejzażu miejskim, powstały z materiałów przygotowanych podczas wakacji w 2020 r. po zelżeniu restrykcji pandemicznych. Pozostałe małe obrazy z cyklu *Przy Oknie* są zaprezentowaniem prac, które po wprowadzeniu lockdownu zostały interpretowane jako traktujące o zamknięciu.

Rys. 11. Andrzej Maciej Łubowski, *Plaża II*, 100 × 120 cm, olej, płótno, 2020 r., ekspozycja na wystawie w Ptasi Parku w Mosinie k. Poznania, 2021 r.

Rys. 12. Andrzej Maciej Łubowski, *Promenada I*, 100 × 120 cm, olej, płótno, 2021 r.

Właśnie ludzie zgromadzeni przy obrazach weszli w relację z tymi na obrazach. Można było prześledzić, jak postacie z obrazów przypominają niekiedy ich odbiorców w parku, także stanowiących grupę różnorodnych ludzi w tym miejscu rekreacji i spacerów. Nastąpiło przemieszczenie tego, co wydarzało się w iluzyjnej przestrzeni obrazów, z realną przestrzenią parku. Najbardziej sprawdziły się obrazy przedstawiające ludzi w pejzażu miejskim, ponieważ park jest terenem zieleni miejskiej i ludzie, którzy przyszli na wystawę, weszli do parku właśnie z miejskiego terenu zabudowanego. To wciągnięcie widoków miejskich wraz z ludźmi namalowanymi na obrazach w teren parku koresponduje z przybyłą do niego publicznością oglądającą wystawę. Nastąpiło sprzężenie pokazujące, że wystawa jest w pewnym sensie o nich i dla nich. Jest jeszcze jeden istotny problem związany z tą ekspozycją: jest to wyjście naprzeciw odbiorcy, co ma duże znaczenie w przybliżeniu sztuki do mniej wyrobionego odbiorcy, a także umożliwienie swobodniejszego obcowania ze sztuką osób niepełnosprawnych i seniorów.

7. PODSUMOWANIE

Przedstawione zostały dwa różne podejścia do eksponowania sztuki na terenach zieleni miejskiej. Jedno z nich dotyczy eksponowania rzeźby plenerowej w dużym, 100-hektarowym Parku Cytadela w Poznaniu, mającym bogatą tradycję historyczną związaną z losami państwa polskiego i przemianami politycznymi wpływającymi na jego genezę i kształt. Z tych przyczyn wynikają perturbacje, które komplikują długotrwałe eksponowanie dzieł, ponieważ zmieniają się uwarunkowania ideologiczno-polityczne mające wpływ na ich formę i wymowę. Także zmieniające się prawie co dekadę tendencje we współczesnej sztuce wpływają negatywnie na odbiór tych dzieł nawet w aspekcie muzealnym. Jeżeli w danym czasie panują jakieś tendencje w sztuce, to często tylko powierzchowne przyjęcie ich postulatów jest miarą pozytywnych ocen. Okazuje się, że czas je weryfikuje i ostają się tylko autentyczne wartości. Doniosłym elementem trwałości dzieła rzeźbiarskiego jest materiał, z którego zostało ono wykonane, dotyczy to zwłaszcza czasów komunistycznych, które cechowały się brakiem środków na takie przedsięwzięcia.

Rys. 13. Andrzej Maciej Łubowski, Z cyklu *Przy oknie*, trzy prace, 30 × 30 cm, olej, płótno, 2018 r.

Rys. 14. Andrzej Maciej Łubowski, *Turyści I*, 100 × 120 cm, olej, płótno, 2021 r.

Rys. 15. Grupa widzów oglądająca wystawę pt. *Turyści* w Ptasim Parku w Mosinie

Rys. 16. Publiczność na wystawie pt. *Turyści* w Ptasim Parku w Mosinie

Rys. 17. Relacja postaci z obrazu z osobą przechodzącą ścieżką spacerową w Ptasim Parku w Mosinie

Drugie podejście do eksponowania dzieł sztuki to wykorzystanie przestrzeni terenu zieleni miejskiej w Ptasim Parku w Mosinie k. Poznania do prezentowania w ramach *Nowych form ekspozycji* malarstwa. Jest to stworzenie galerii bez ścian,

gdzie obrazy są eksponowane na drzewach, jest to forma ekspozycji służąca refleksji nad relacjami pomiędzy sztuką, naturą a odbiorcą sztuki. Jest także wyjściem w stronę odbiorcy, również przypadkowego, oraz osób starszych i niepełnosprawnych. Wystawa obrazów autorstwa Andrzeja Macieja Łubowskiego, kierownika zadania badawczego *Dzieło plastyczne w architekturze – etap IV pt. Turyści*, w Parku Ptasim w Mosinie jest uzupełnieniem dotychczasowych badań i wyzwoliła wiele przemyśleń dotyczących wskazanych w tekście relacji. Na marginesie warto też wspomnieć o przydatności tego rodzaju ekspozycji umożliwiających zachowanie dystansu społecznego w okresie pandemii.

8. WNIOSKI

Intencją autora artykułu jest przedstawienie rezultatów eksponowania dzieł sztuki wśród zieleni miejskiej, w parkach. Analizie zostały poddane dwa bardzo różniące się między sobą sposoby ekspozycji. W pierwszym przypadku miejscem ekspozycji jest mający historyczne znaczenie Park Cytadela w Poznaniu, gdzie eksponowane są na stałe rzeźby plenerowe. Drugi omawiany przypadek to przedstawienie eksperymentalnego eksponowania dzieł malarskich w niewielkim Ptasim Parku w Mosinie k. Poznania. Po przeanalizowaniu tych znacząco różnych sposobów eksponowania dzieł sztuki wśród zieleni miejskiej nasuwają się następujące wnioski:

1. Najważniejsze są: poziom artystyczny i przesłanie eksponowanych dzieł.
2. Przy stałej ekspozycji rzeźb plenerowych w parku konieczne jest użycie trwałych materiałów, niewskazane jest stosowanie złej jakości betonu i ceramiki.
3. Rzeźby plenerowe powinny być ustawione w relacji z otoczeniem i je uzupełniać.
4. Przy projektowaniu ulokowania rzeźb plenerowych niezbędna jest współpraca z architektem krajobrazu.
5. Konieczne jest stałe monitorowanie stanu zieleni w relacji z rzeźbami plenerowymi.
6. Przy stałej ekspozycji rzeźb plenerowych w parku należy monitorować wpływ czasu na te dzieła i rzeźby stanowiące dysonans przenieść w inne miejsce.
7. Wśród zieleni miejskiej można także eksponować dzieła z innych rodzajów sztuki, np. malarstwa. Wynika to z przeprowadzonych badań przez zespół badawczy.
8. Pokazy malarstwa w parku mogą być próbą wyjścia naprzeciw odbiorcom, w tym dzieciom, młodzieży, seniorom i niepełnosprawnym.
9. Ekspozycja malarstwa wśród zieleni w parku może wpłynąć na treść i odbiór eksponowanych obrazów.

Przeprowadzone badania przedstawione w artykule są uzupełnieniem dotychczas realizowanego tematu badawczego *Dzieło plastyczne w architekturze*. W tym przypadku badana była relacja dzieła sztuki z architekturą krajobrazu.

LITERATURA

- Biesiadka J., Gawlak A., Kucharski S., Wojciechowski M., 2006, *Projekty twierdzy (1815-1828) w: Twierdza Poznań*, red. J. Biesiadka, Wydawnictwo Rewelin, Poznań, s. 20-32.
- Gmina Mosina, 2022, *Mosina – historia miasta*, <https://mosina.com.pl/historia-mosiny> (dostęp: 8.01.2022).
- Kalarus M., Krzyżaniak M., 2011, *Szturm na Cytadelę. Poznań 45*, „Kronika Miasta Poznania”, *Cytadela*, nr 4, s. 178-195.
- Karwat J., 2011, *Telegrafści w Koszarach Fortu Winiary*, „Kronika Miasta Poznania”, nr 4, s. 141-145.
- Kodym-Kozaczko G., 2011, *Poznański Central Park – Pomnik Braterstwa Broni i Przyjaźni Polsko-Radzieckiej*, „Kronika Miasta Poznania”, *Cytadela*, nr 4, s. 211-221.
- Mosiński Ośrodek Kultury, 2021, *Andrzej Maciej Lubowski – wernisaz*, <https://www.kultura.gmina.pl/andrzej-maciej-lubowski-wernisaz/> (dostęp: 8.01.2022).
- Mulczyński J., 2011, *Odmienić przestrzeń. Rzeźby plenerowe na Cytadeli*, „Kronika Miasta Poznania”, *Cytadela*, nr 4, s. 171-192.
- Niziołek A., 2011, *Miasto i metafora*, „Kronika Miasta Poznania”, nr 4, s. 302-310.
- Strzelecka D., 2019, *Galeria Sztuki w Mosinie*, <https://www.mosina.pl/galeria-sztuki-w-mosinie> (dostęp: 8.01.2022).
- Wiesiołkowski J., 2011, *Dawne dzieje mieszkańców Wzgórza Winiarskiego*, „Kronika Miasta Poznania”, *Cytadela*, nr 4, s. 36-39.
- Wilkowa L., 1987, *Rzeźba, Sztuki plastyczne w Poznaniu 1945-1980*, red. T. Kostyrko, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, s. 108.
- Wojciechowski M., 2011, *Fort Winiary, czyli szczytowe osiągnięcie nowopruskiej szkoły fortyfikacji*, „Kronika Miasta Poznania”, *Cytadela*, nr 4, s. 77.

PARK CYTADELA IN POZNAŃ AND PTASI PARK IN MOSINA AS PLACES FOR PRESENTING ART

Summary

The article concerns the suitability of urban green areas for exhibiting artworks. During the scientific research Artwork in Architecture carried out at the Department of Drawing, Painting, Sculpture and Visual Arts, and then at the Institute of Interior Architecture and Industrial Design of the Poznań University of Technology, the relationship between artworks and modern, historic and post-industrial types of architecture was investigated. This

time the research team focused on the problems of exhibiting artworks in urban green areas with two parks as examples: Park Cytadela in Poznań and Ptasi Park in Mosina near Poznań. The research was carried out on the following types of works: outdoor sculpture, sculpture installation and experimental display of paintings in the space of a city park. At the end of the article, the author presents the conclusions of the research.

Keywords: urban greenery, park, sculpture, painting